

ARCHÍVUM

**A MARADÉK ZSIDÓSÁG LELKI KERESZTMETSZETE
1946-BAN****Kulcsár István*

1945 tavaszelején, amikor az ablaktalan vagonok, a rögtönzött hajóhidak és a sebzett betonú országotak önteni kezdték a kihalt tekintetű, mereven mosolygó visszatérők vánszorgó menetét, mi, a bujkálás és kétes védettség folytán véletlenül megmaradtak szorongva lestük jeltelen arcukat és szerettünk volna pillantásunkkal zsírosfényű, halottan dermedt homlokuk mögé hatolni: mit látnak ők vakmódra tapogatózó szemekkel, mit érez és mit gondol az, aki a halálból tér vissza.

Azután láttuk őket az átmeneti szállás szalmazsákjain feküdni letargiásan és az ebédoztásnál verekedni a félpernyi előny miatt. Láttuk őket a kórházi ágyakon, bénultan és kimaradt emlékezettel, és a gondozó intézet folyosóján, amint szorongó reménykedéssel keresik hozzátartozóik nevét a hosszú-hosszú listákon. Látjuk azóta is, alamizsnaosztásnál és a munkapad mellett, a bosszú leshelyein és a reménytelenség priccseán, mohó örömhabszolásban és az öngyilkosság mezsgyéjén. Egy ország épül körülöttük, de az emberi lélek - úgy látszik - nehezebben épül újjá, mint a leromlott házfal és a leszakított híd.

A visszatérőket kezdetben az erkölcsi és esztétikai gátak megszakadása jellemezte, ezzel együtt a kezdetleges ösztönök rég túlhaladott megnyilvánulási formái: fog, karom, tülekedés, a lágerélet rájuk kényszerült és még le nem vetett életformája. Indulati életük féktelen volt, és nem ismerték a megkívánás és kielégülés között egyensúlyozó kitarást és türelmet. Ugyanakkor finomabb érzelmi életüket - és ez már közös az itthonmaradtakéval - fagyos dermedtség ülte meg. Nem tudtak sem úgy örülni, sem úgy szomorkodni, mint annakelőtte. A színeket, az ízeket, az illatokat felismerték, de az észrevevés hideg volt, élettelen, olyan, mintha az ember homályos

* E tanulmány szerzője, Dr. Kulcsár István ideggyógyász, 1901-ben született Magyarországon és 1986-ban hunyt el Izraelben. A két világháború között Adler mélylélektani irányzatának, az individuálpaszichológiának magyarországi hívei közé tartozott. Ő fordította magyarra Adler *Emberismeret* című könyvét, és maga is több könyvet publikált Adler tanairól. A harmincas években Székely Bélával együtt szerkesztette az *Emberismeret* című folyóiratot. A második világháború után a magyarországi cionista mozgalom egyik vezetője lett, majd 1950-ben kivándorolt Izraelbe, ahol pszichiáterként működött tovább. Ő volt az 1958-as jeruzsálemi Eichmann-per elmeszakértője; nagy feltűnést keltett a vádlottról szóló mélylélektani elemzése. Emlékiratai - Körömdi Balázs álnéven - *Zsidó gyógyás* címmel jelentek meg (Interart Stúdió, Bp. 1990).

Jelen tanulmánya világszerte egyike az első olyan dolgozatoknak, amelyek a holocaust utáni zsidóság pszichológiai problémáival foglalkoznak. A tanulmány először a Beneschofsky Imre szerkesztette *Maradék-zsidóság* című kötetben jelent meg (A Budai Izraelita Aggok és Árvák Menhelyegyesületének Évkönyve, Budapest, év nélkül, 34-38. o.). - *A szerk.*

üvegen át nézné a tájat, mintha az eleven testet durva szöveten át tapintaná. Éppen ilyen idegen, távoli módon, mintegy ködön átszűrve hatottak rájuk felbukkanó emlékeik is. Érdeklődési körük megszűkült, nem szöttek távolabbra nyúló terveket, a mában éltek a mának és nem tudták felfogni, mi is történt velük.

A megrázkódtatás utáni dermedtség jellemezte a zsidóság többségének lelki életét a felszabadulást követő hónapokban. Szorongó mellkasuk még nem tudta magába szívni a szabadság éles levegőjét és még a gyászra sem volt könnyük. E lelkiállapot egyeseknél kifejezett betegséggé fokozódott, idegennek tüntek önmaguk előtt és idegennek tűnt számukra a világ. Mintha testük, érzelmeik, gondolkodásuk megváltozott volna, mintha elvesztették volna személyiségüket.

Másféle lelki betegséget a kezdeti időben alig tapasztaltunk. A külső veszély rettenetes nyomása elhomályosította az egyéni problémákat, mint az éjszaka fényeit a perzselő nap. Ám akiket hivatásuk a lélek törvényeivel foglalkoztat és sorsuk a zsidósághoz köt, már akkor tudtuk és hangoztattuk, hogy a dermedt láva alatt emészto tüzek parázslanak. Az azóta elmúlt másfél esztendő folyamán a merevség feloldódott és mint Memnon szobraiból a dal, felszakadtak a zsidó szenvedés hangjai. A tudatot megülő köd gomolyodik, alakot ölt és benépesül kísértetekkel. Egy zsidó férfi állandóan füstszagot érez, noha gondolván nem is gondol a krematóriumra, ahol kisgyerekeit elégették. Egy másik, megbízható és lelkiismeretes hivatalnok, egy napon köveket rak a zsebébe és a Dunába veti magát. A harmadik, fiatal férfi, az érzelkekben keresne feledést, de teste, lelke felmondja a szolgálatot: nem képes szeretni. Fiatal özvegyasszony éjjel-nappal vissza nem tért urával perlekedik, miért hagyta magára. Nagy jövőjünek tartott énekes torkát fojtogatja az ismeretlen szorongás és hebegve tör elő belőle a hang. Lelkes ifjú nem bírja a maga vállalta közösséget, tör, rombol önkívületi állapotában. Mint a befagyott folyam, amikor megolvasszja a tavaszi szél és széttörődező kérge alól roncsolt hullákat, lemállott tagokat lök felszínre, úgy bukdácsolnak és kavarnognak a fekete esztendők zsidó lelki sérültjei.

A széles tömeg, dermedtsége feloldódván, többféle, típusokba rendezhető magatartást tanúsít. Egy résznek sikerült bosszúvágját a társadalom megtorló szervének szolgálatába állítani és ily módon nyertek, ha nem is megnyugvást, de átmeneti kielégülést. A tömegek széles rétegeiben azonban továbbra is él, ha nem is a bosszú, de ressentiment, megbántottság, az igazságtalan üldöztetés, a kiközösítés, a hozzátartozók elvesztésének soha ki nem törölhető emléke. Noha lélektani jellemzésnek nem lehet célja az értékelés, mégsem mehetünk el megjegyzés nélkül a jelenség mellett, hogy egyes zsidó politikai mozgalmak szinte kizárólag erre az érzelmi magatartásra építik propagandájukat és ezzel rögzítik, tartósítják e nyomasztó és improduktív jelenséget. Mi is azt valljuk, hogy feledni nem szabad, de az emlékezés tanulság-levonó, építő készítés kell, hogy legyen, ne primitív bosszúvágás és tehetetlen siránkozás. A ressentiment-os zsidó tömegek általánosítanak, a gazdanép minden tagjában ellenséget látnak, de tőlük való elfordulásuk korántsem eredményez még zsidóságukhoz való visszatérést, és nem egyszer pusztán-individualista, antiszociális érvényesülésük takarója.

A zsidóságnak ijesztően széles rétege a felszabadulás óta nem állott talpra és úgy látszik, nem is hajlandó talpra állni. Otthonokban, kórházakban húzódnak meg, segélyekből, alamizsnákból tengődnek. Eközben gyanakvóvá, ügyeskedővé válnak, elégedetlenek, perlekednek, felhasználnak minden zugot és kibúvót, hogy ne kelljen munkába menniük, vagy, ami ezzel egyértelmű, saját lábukra állniuk. E néha tudatos, de gyakran tudattalan magatartás az önbizalmát elveszített, ügyefogyottá vált lélek védekezése a fenyegető magára-maradással szemben, amivel - úgy érzi - nem képes megbirkózni. A körüléktan jól ismeri ezt a járadékneurózisnak nevezett képet, ami biztosított betegekben és járadékra jogosult háborús rokkantakon szokott mutatkozni. *A zsidóság széles rétege ma kollektív járadékneurózisban szenved.* Nem kis szerepe van e betegség kifejlésztésében az amerikai zsidók segítőszervének, a *Joint*-nak, ami, miköz-

ben megmentette a maradék zsidóság életét, szellemét akaratlanul is korrumpálta. A szolgálat nélküli szolgáltatás különben is könnyen hajlamosít felelőtlenségre, könnyelműségre, korrupcióra és e tulajdonságok sajnálatos mértékben fejlődtek ki a zsidóságnak közvetlen vagy közvetve eltartott rétegében.

Jellemzően alakult a megmaradtok magatartása zsidóságukkal szemben.

A magyarországi zsidóság nagy része a háborút megelőzőleg politikailag asszimilált volt, vagyis annak ellenére, hogy szokásaiban, ítéletében, világgképében, taglejtéseiben és hangsúlyában és nem utolsó sorban, foglalkozásában zsidó maradt, a gazdanéphez tartozónak vallotta, sőt hitte is magát. Ez az ellentét a tudat és a valóság között, már eleve magában hordta egy lelki egyensúlyi zavar csíráit. A nagy megrázkódás vagy végét vetette ennek a hiedelemnek, vagy a réginel sokkal nagyobb lelki energiát követel további fenntartásához. Az előbbieket most sehová sem tartozón úgy érzik magukat, mint a szárazra vetődött hal, tátogva és kapkodón. Azok, akik anullálják azt a tényt, hogy a gazdanép kivette őket magából, ez eseményt társadalmi elméletek segítségével igyekeznek meg nem történtenek, részlegesnek, jelentéktelennek tekinteni és tíz körmükkel kapaszkodnak az új asszimiláció lehetőségébe. Minthogy azonban tapasztalataikat és érzelmeiket csak anullálni tudják, de megsemmisíteni nem, türelmetlenül, indulatosan, kóros energiafelesleggel utasítanak vissza minden kritikát, sőt minden olyan megnyilatkozást, amely álláspontjuk labilitására emlékeztet. Ennek következtében szellemi polgárháború dúl a maradék zsidóság körében oly gyilkos és elszánt keserűséggel, ahogy csak az egy vérből valók képesek egymást gyűlölni.

Ez a fel nem oldott ellentét újabb, még eljövendő lelki zavarok csíráját hordozza magában éppen a maradék zsidóság egyénileg legértékesebb elemei számára, akiknek előbb-utóbb rá kell majd ébredniök állásfoglalásuk nem őszinte és irreális voltára. Az átmeneti szükséghelyzet megszűnését követő, eljövendő csendes likvidálás újabb ressentiment-hullámot fog verni éppen azok között, akik igen nehezen fogják megtalálni az utat vissza, természetes közösségükhöz. Az elkövetkezendő mellőzés és visszautasítás a zsidóság amúgy is túlérzékeny értelmiségi rétegét fogja érinteni és olyan társadalmi és lelki elszigeteltségbe szorítja őket, amelynek áttöréséhez nem marad erejük.

El nem intézett emlékek, nem realizált veszteség, meddő ressentiment, kollektív járadékneurózis, újabb magahitegetés, szellemi polgárháború, ím ez a maradék zsidóság lelki átmetszete 1946 őszén. Mi emelheti ki e tespedésből, e magaemésztő belső viaskodásból? A válasz a tünetek és okaik felismeréséből önként adódik: a megrekedt, pangó vagy helytelen útra terelt energiák építő felhasználása, a munka. Üzemek, mezőgazdasági telepek, munkaothonok szervezése a járadékneurózist tápláló alalmazsnák helyett. Közösség megteremtése, de nem a régi, a tőkés vezette, tartalom nélküli, idejét múlt, izrealita hitközségi élet mintájára, hanem gazdasági, társadalmi és kulturális együttműködésen alapuló, reális közösségalkotás, amely hivatott a zsidó fizikai és szellemi dolgozók összefogására, a zsidó szellem korszerű átnevelésére és a zsidóság bekapcsolására a haladó nemzetek közösségébe. Így nyerheti el a zsidó egyén a lelki egészség helyreállításához és fenntartásához szükséges közösség-élményt anélkül, hogy összeütköznék, szubjektíven a maga őszinteségével, objektíven a haladó társadalom mozgalmával, amelyekben részét kivenni zsidó elhivatottsága.